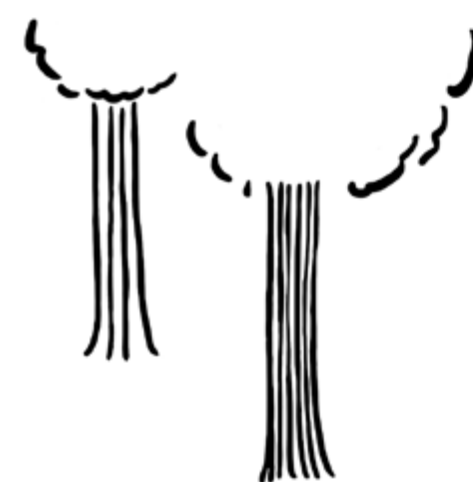

Hanna Hirsch Pauli

Konsten att vara fri

Hanna Hirsch
-86

En tecknad brevberättelse av
Joanna Rubin Dranger

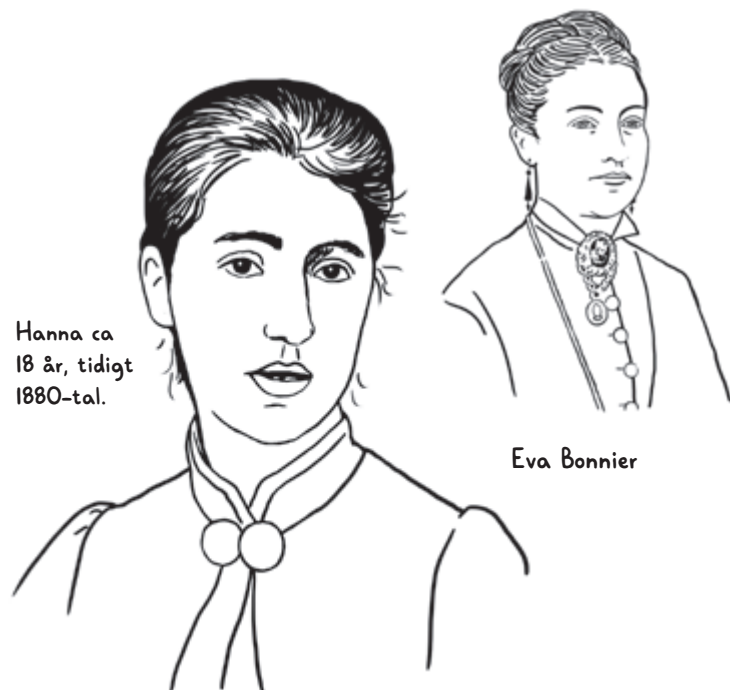

Hanna Hirsch föds 1864 och växer upp i en judisk familj i Gamla stan i Stockholm. Mamma Pauline och pappa Abraham, som är musikförläggare, har sex barn. Hanna är yngst och den två år äldre systern Betty och Hanna är bästa vänner. Familjen umgås mycket med andra judiska familjer och somrarna tillbringas på Dalarö. Vid den här tiden finns det färre än 3000 judar i Sverige.

Redan när Hanna är tolv år börjar hon studera för en av Sveriges mest inflytelserika konstnärer, August Malmström, som är professor på Konstakademien. Under tonåren får Hanna, Betty och vännerna Lisen och Anna Josephson och kusinen Emma Lamm* privatlektioner i historia, geografi och svensk litteratur av Ellen Key. Ellen Key och Hanna har en mycket nära relation som varar livet ut.

Hannas uppväxtår präglas av dubbla emancipatoriska framsteg: judars och kvinnors rättigheter. 1870 får svenska judar fulla medborgerliga rättigheter och 1884 blir ogifta kvinnor myndiga när de fyller 21.

Hanna ca 18 år, tidigt 1880-tal.

Eva Bonnier

Samma år som Hanna föds, 1864, öppnar Konstakademien "Fruentimmersavdelningen" och blir den första akademi i Europa att öppna en egen konstskola för kvinnor. 1878 har den sju år äldre familjevännan Eva Bonnier antagits till utbildningen och tre år senare, 1881, börjar Hanna på Konstakademien.

Efter åren på akademien reser Hanna till Paris 1885 för att fortsätta sina studier. Eva Bonnier är redan där och målar sen ett par år tillbaka.

Académie Colarossi

Mellan 1867 och 1889 befinner sig över 120 kvinnliga konstnärer från Norden i Paris för att studera konst.

Hanna beskriver i brev hem till Betty i Stockholm hur hon njuter av att bo och leva självständigt – och att ta sig runt i Paris:

"Det är verkligen märkvärdigt sådan lätthet jag har att sätta mig in i nya förhållanden, jag känner mig så hemmastadd här på gatorna som om jag aldrig gått annorstädes."

Hanna går också ensam i Paris på kvällen när det är mörkt, "det är så roligt, jag känner mig aldrig ängslig."

I Hannas brev hem märks hennes fascination för metropolen:

"Eva skulle också handla i dag hvarför vi gingo in i Bon Marché. Der kunde man verkligen bli tumelmusk i hufvudet. Tre gallerier på hvarann, tusende afdelning men en ryslig ordning. // Det intar ett helt kvarter. Och så alla biträden, som springa omkring, flickorna alldeles svartklädda och smala om lifvet som getingar. Har du läst 'Damernas paradiset' af Zola, jag tänkte på den derinne."

Upprymd beskriver Hanna det moderna fria konstnärslivet i Paris där modellerna inte ens går bakom en skärm när de byter om – och när de har mens får det bara rinna längs benen, "det tages så naturligt".

Målsättningen är att få ett verk antaget av Salongen i Paris. Hanna och Eva Bonnier ses ofta och går på utställningar och teatrar, promenerar och äter middag med de andra svenska och nordiska konstnärerna på "Molle", restaurangen Maison Moll.

Umgänget är stort och intensivt och består bland andra av Anders och Emma Zorn, Ernst Josephson, Georg Pauli, Richard Bergh, Nils Kreuger, Hugo Birger och Per Hasselberg. De arbetar och festar tillsammans och de följer med i tidens strömningar.

Vid ett tillfälle ska Hanna gå och lyssna på Strindberg, men tar fel på dag och missar till sin förtret föredraget.

I de många breven hem till "Kära Bettysyster" skriver Hanna entusiastiskt om allt hon ser och upplever:

"Vi togo en tredje droska och foro ner, vi voro vid Clichy, till P. de la Concorde, Champs Elysées ut till Bois de Boulogne der jag ej varit förut, till cascaderne föreslog kusken. Der var en stor uterestaurant der vi stannade och förtärde. Riktigt pariserlif sådant som står i romanerna, och som man ej tror på, fina vagnar körde dit, droskor ridande vicomter med sina målade damer. Der sutto de och titta på hvarann!

Man får alltid ett nummer på kusken, ty der äro så många vagnar att de köra upp på en särskild plats och sedan ropas fram, af en dertill enkom skapad. Så till jardin d'acclimatation, der vi voro och gapa på alla djuren, så nere igen genom Triumfbågen och till Champs Elysées der vi stanna vid Rue Marbeuf och jag gick till Gerda. Boulongerskogen är förtjusande, elegant och stort, solen sken, vi foro mellan dubbla leder af vagnar. Jag aldrig sett så mycket folk på en gång. // Om du hade en karta, kunde du följa med mina beskrifningar..."

Att sitta ute och måla var något nytt, och framför allt var det en nymodighet att även kvinnliga konstnärer kunde göra det. Hanna skriver:

"I dag var jag efter frukosten hemma och hemtade Ingeborg W. och vi voro i Tuileriträdgården med våra färgskrin. // Tänk ändå att sitta i den mest centrala delen af Paris i en så besökt plats, och ändå bli så litet störda, vi sutto också bra i ett hörn af en gallerport. Men inte skulle det gå i Stockholm tror jag."

"Jag tappade i dag bort ett kort med tillåtelse af staten att sitta och måla hvar som helst här i Paris, men jag kan lätt få ett nytt."

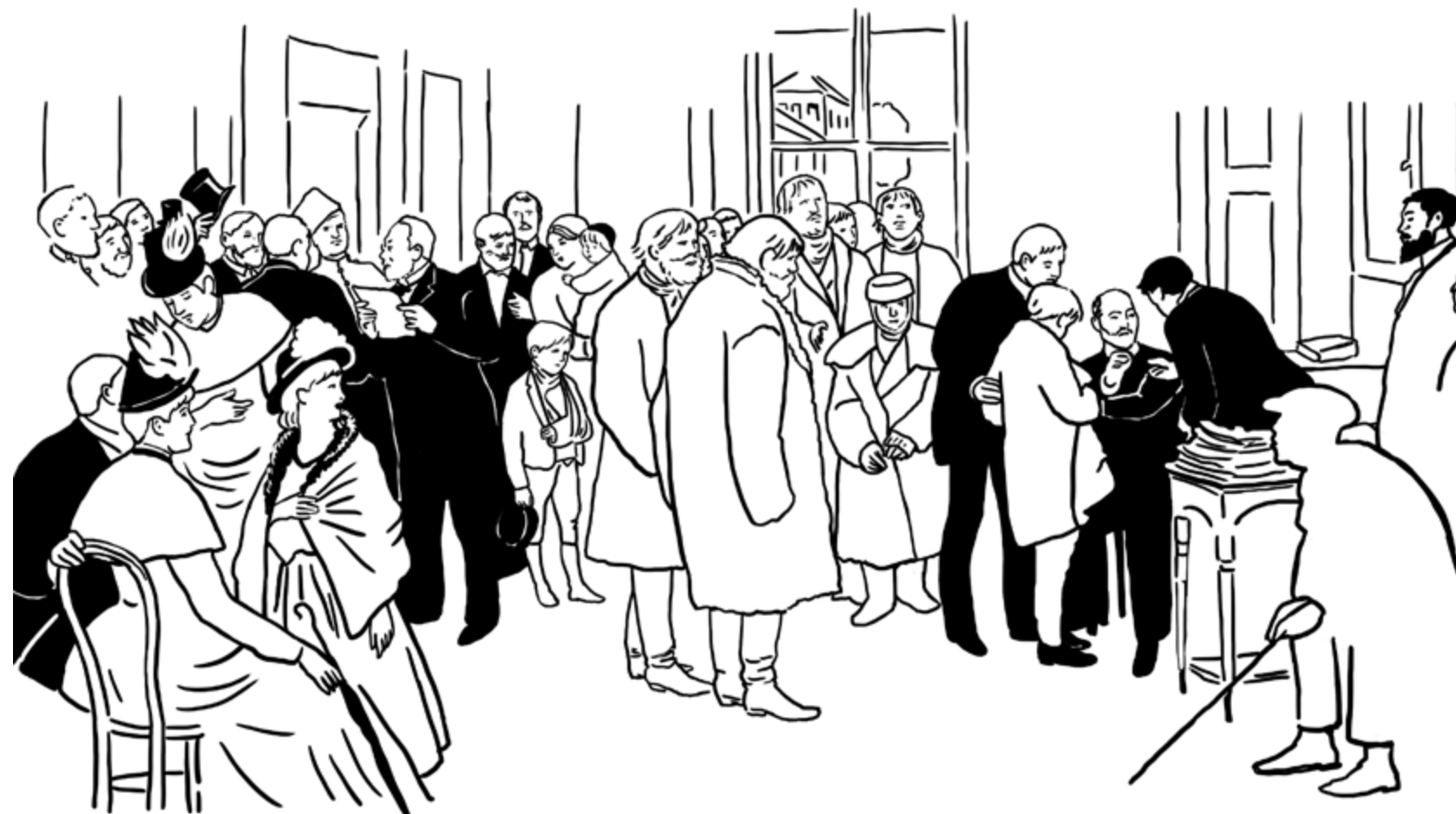

Hanna lär också känna den finska konstnärskollegan Venny Soldan, som förblir hennes vän resten av livet.

Flera gånger går Hanna och ser Sarah Bernhardt uppträda. Sarah Bernhardt har vuxit upp i ett kloster, med okänd pappa och en judisk mamma som varit kurtisan. Nu är hon världskänd för sin vackra röst och sitt skådespeleri. Under 1880- och 90-talen sätter hon också upp pjäser och köper och driver flera teatrar, hon skriver, målar och skulpterar.

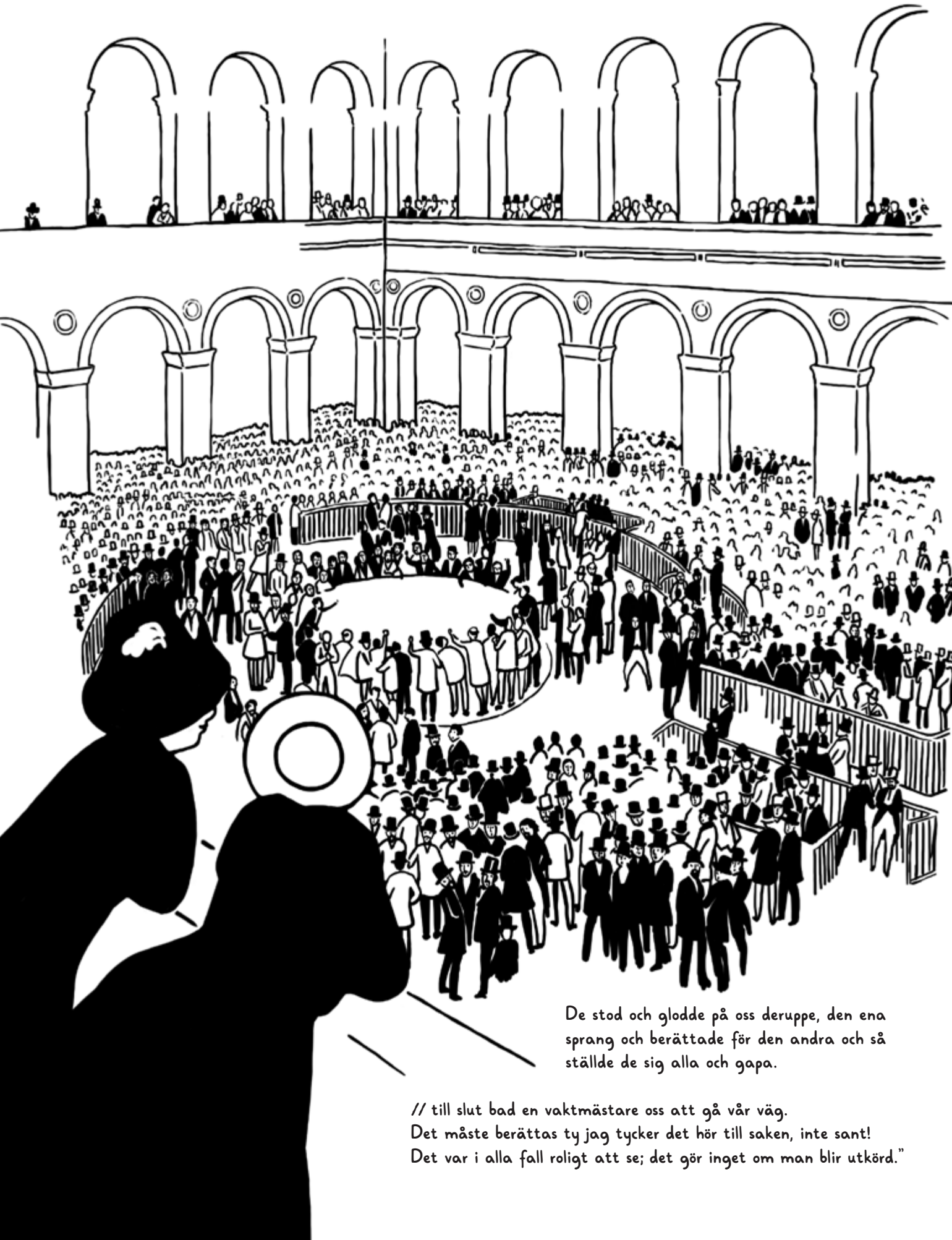
Vid ett tillfälle har de en modell på Académie Colarossi, "en jude från Alger, en fattig gammal gubbe, som ej kan annat än spanska", "mycket pittoresk, österländsk". Hanna skriver: "Han har så många gester af hemligt förstånd med mig." I samma brev berättar hon att en av hennes studiekamrater, en polska som inte förstått att Hanna är judinna, ondgjort sig över judar till Hanna, varpå Hanna blir både arg och ledsen. Men de tillfällen då Hanna beskriver att hon upplever antisemitism är få.

Hanna skriver också till Betty och mamma Pauline om hur hon och konstnärsvännerna Caroline Benedicks och Venny Soldan, som Hanna kallar "finskan", går för att titta på Louis Pasteurs mottagning. Dit kommer människor från olika delar av världen för att vaccineras mot rabies.

"Finskan, Caroline och jag gingo till Pasteur för att titta // Vi gingo in bara, han bor nära Panthéon, på en stor gård ligger ett litet hus; genom en liten dörr kommer man in i ett litet blygsamt bås, det var väntrummet och det lilla huset var den store mannens privatbostad //. På gården och i det lilla rummet trängdes alla vargbitne, hundbitne och kattbitne, deribland en hel massa ryska bönder, gubbar och gummor, förfärligt stiliga att se på, italienare, fransmän och alla nationer //. Så visade sig Pasteur i en liten dörr till ett annat litet rum der hans handtlangare stod och stack in giftet på patienterna. Det gick på ett ögonblick; sjelf gjorde han intet annat än ropa på hvar och en vid namn // Vi voro der och gapade tillsammans med Zola, som vi fingo sigte på i ett hörn, försjunken i betraktande af ryssarne. Han skall naturligen vara med om allt modernt."

Hanna fortsätter: "Finskan och jag som dra omkring öfverallt voro också en dag på börsen, man hade sagt oss att inga fruntimer fingo slippa in der, men det gick mycket bra, vi kommo upp.

De stod och glodde på oss deruppe, den ena sprang och berättade för den andra och så ställde de sig alla och gapa.

// till slut bad en vaktmästare oss att gå vår väg.
Det måste berättas ty jag tycker det hör till saken, inte sant!
Det var i alla fall roligt att se; det gör inget om man blir utkörd."

Hannas brev är skrivna ur en "flâneuse" perspektiv. Paris erbjöd en anonymitet som innebar en helt ny frihet för de utländska kvinnliga konstnärerna. Om deras vänporträtt från den här tiden säger forskaren Carina Rech:

- I dessa målningar iscensatte de sig som en del av en yrkeskår. De ville uttrycka att de inte var enstaka undantag på konstfältet utan en gemenskap. Samtidigt blev ateljén en plats för kollegialt utbyte och självförverkligande. Ateljén blev "ett eget rum" på samma sätt som Virginia Woolf uttryckte det långt senare.

Carina Rech fortsätter:

- Hanna Hirschs porträtt av Venny Soldan är en epokgörande bild och i sin radikalitet är det helt unikt för sin tid. Hanna avbildar sin konstnärkollega sittande på ateljégolvet med en lerklump i handen, utan att ta hänsyn till de rådande kvinnoidealerna.

I efterhand har målningen ansetts fånga det sena 1800-talets realism och kvinnoemancipation.

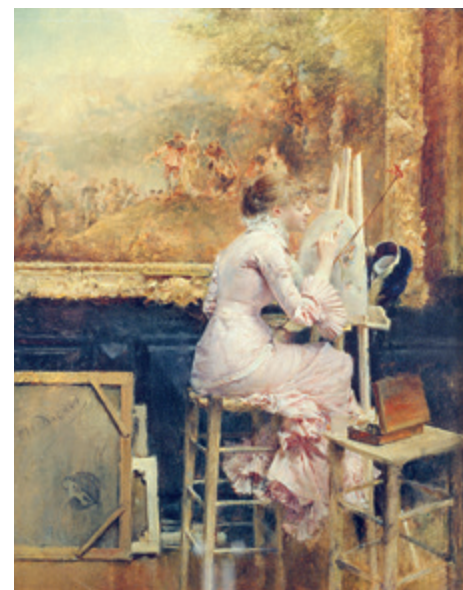
I Hannas porträtt sitter Venny Soldan på golvet med halvöppen mun och en liten klump lera i handen, oförställd, utan poser, "ett subjekt fritt från självscensättning" som forskaren Margareta Gynning uttryckt det.

– För att förstå hur normbrytande Hannas porträtt av Venny Soldan är kan man jämföra med andra porträtt av kvinnliga konstnärer från samma tid. Som porträttet av Eva Gonzalès av Manet från 1870.

Eller målningen "Ung akvarellist i Louvren", skapad fyra år efter Hannas porträtt av Venny Soldan, av hennes lärare Dagnan-Bouveret på Académie Colarossi.

Genom Hannas bevarade brev från Paris får jag bilden av att hon är självsäker, vet sitt värde och inte ofta verkar misströsta. Men i ett brev skriver Hanna till Georg Pauli om sina tvivel kring målningen av Venny som hon arbetar på till Salongen och om hur hon visar målningen för konstnärskollegan Richard Bergh:

"Jag har ej kommit så långt och ibland tappar jag modet men nu är jag lifvad igen. I dag var Dick inne; jag lät honom se det; hittills har ingen sett det. Han gaf mig många goda råd och tyckte att det kunde bli djäfligt stilig om det gjordes bra, men ser du detta 'om'. Jag har aldrig gjort något porträtt större och när man målar på ett ställe slår det in på ett annat och så kan man ej få rätt ton. Nå, nu skall jag skrapa och lägga på med eftertanke // Jag tror att jag fått in ganska mycket af hennes karaktär i ställningen."

I januari 1887 skriver Hanna till Georg:

"Ack det där välsignade porträttet, det avancerar långsamt, långsamt. Det är djefligt svårt och jag är så distraite."

I mitten av mars är inlämningen till Salongen och i månadsskiftet februari-mars skriver Hanna till Georg:

"Gud vet om jag hinner porträttet färdigt, det är först nu de senaste dagarne lusten fått fatt i mig och som jag börjat få någon fason på det." Och hon förbereder Georg på att inte förvänta sig fler brev:

"Nu tänker jag arbeta som en häst de återstående dagarne och då blir jag så trött på qvällen att jag ej orkar skriva."

Hanna får porträttet färdigt i tid och får snart veta att det har antagits till Salongen! När Salongen öppnar i maj visas tusentals verk som hängs ända upp till taket. Att få sin målning placerad i ögonhöjd är en utmärkelse i sig från juryn, så när Salongen slår upp sina portar är de medverkande mycket nervösa och spända på att se hur deras verk har placerats. Hannas porträtt av Venny Soldan hänger mitt framför ögonen på besökarna!

Men när målningen av Venny Soldan ställs ut i Helsingfors något halvvår senare skriver Venny till Hanna från Finland om mottagandet och beskriver hur hon blir skandaliserad – i Finland anser många att porträttet är oanständigt.

"Det behövs kolossalt mycket självförtroende för att ej bli alldeles förkrossad under tyngden af anklagelserna; porträttet ser du, det olyckliga porträttet; och så är det jag sen som ska uppbära det alltsammans då det egentligen väl är du som borde få ansvara för det du målat en så svinaktig historia. Indignationen tilltar ser du."

Venny tillägger att en del kvinnliga konstnärer visserligen tycker om porträttet men att det är annorlunda med de manliga.

Under våren 1886 har Hannas relation med den nio år äldre och redan etablerade svenske konstnären Georg Pauli utvecklats. Efter en inbjudan från Georg reser Hanna med tåg från Paris till Barbizon och bland blommande fruktträd målar hon Georgs porträtt.

När Georg skriver till Hanna att om hon gifter sig med honom kan hon fortsätta som konstnär eftersom han vill ha en jämlik hustru, svarar Hanna märkbart irriterat att det är onödigt att ens tala om saken eftersom det för henne är fullständigt självklart att hon ska fortsätta som konstnär.

Och Hanna skriver:

"om du vill jag skall tycka om dig
- låt mig aldrig känna något band
- ty endast med frihet kan jag
trifvas tillsammans med någon -
vare sig man eller kvinna."

I ett annat brev skriver Hanna till Georg: "Jag menar bara att du skall känna dig alldeles fri och oberoende af några band och bojer - det har jag sagt förut - Banden, de ligger i våra känslor, upphöra de senare att existera, då bortfaller äfven banden - det är klart!!! Så betraktar jag saken, så vill jag att också du skall göra det."

Efter sex månader har Hannas pappa Abraham försäkrat sig om att Georg inte har något emot den judiska traditionen och säger ja till äktenskapet. Hanna och Georg gifter sig borgerligt och reser till Italien för att måla under ett halvår.

Hösten 1886 berättar Hanna för sina föräldrar att hon vill gifta sig med Georg, men hennes pappa säger nej. "Pappa tror nemligen att jag ej har den sanna öfvertygelsen af ett sådant stegs 'uppförfingar' och 'lidanden'. // Pappa vill att jag skulle säga att jag ville dö om jag ej fick dig - men det vore att ljuga - dö! Ack nej - man dör ej af sådant om man är sund och naturlig."

Väl hemma i Sverige får de snart sitt första barn, Torsten.

Att lyckas vara mamma och kvinnlig konstnär är vid den här tiden mycket ovanligt och delvis möjliggörs det av att Hannas ogifta syster Betty fungerar som en extramamma, delvis genom att Hanna och Georg har råd att skaffa hjälp i hushållet.

I ett brev till Georg i slutet av 1886, skriver Hanna:

"för att åstadkomma något verkligt bra måste man först och främst glömma expositioner och kritik, ej uppsätta någon tid - endast tänka på hvad man vill framställa, ej på sin målning, men för allt detta behöfver man ha varit ganska mycket ensam med sig sjelf i sitt lif och vara mycket snäll."

Sommaren 1887 målar Hanna "Frukostdags" på familjens landställe i Stockholms skärgård. "Frukostdags" blir hårt kritiserat i sin samtid men är i dag en av Nationalmuseums mest populära målningar, tryckt som poster, vykort, på tygkassar och brickor.

Samma år gör hon målningen "Ladugården"...

... som jag under arbetet med den här berättelsen hittar som trycksak på Walmart för 124.99 dollar.

En som skriver mycket uppskattande om Hanna Hirsch Paulis konstnärskap och målningen av den röda ladan, strax efter att den ställs ut på världsutställningen i Paris 1889, är Carl Larsson, som annars är en känd kritiker av kvinnor som konstnärer.

I "IDUN – praktisk veckotidning för kvinnan och hemmet" skriver Carl Larsson:

"Det är för bizarrt! Att just jag som ständigt med mycken misstro uttalar mig om kvinnomåleri nu fått i uppdrag att skriva om Hanna Pauli, f. Hirsch!"

"Saken är den, att då jag en kväll i Publicistklubben skröt öfver Konstnärsförbundets i dagarna öppnade utställning, en medlem af 'Iduns' redaktion försätligt frågade, hvem jag ansåge som den bästa af våra kvinliga exponenter. Utan tvekan svarade jag: 'Hanna Hirsch!'

'Biografera henne!' lydde genast orden. Men hvad vilja ni då, kära läsarinor, veta om henne? Af vidfogade porträtt se ni, att hon är en vacker judinna. // genom borgerlig vigsel germaniserad och förenad med en annan duktig artist, Georg Pauli //

I klubben lät jag, som sagdt, undfalla mig, att hon är vår talangfullaste målarinna, men i största förtroende kan jag här 'oss flickor emellan' bedyra, att hon för mig är den 'styfvaste' jag känner."

Och Hanna befinner sig i en expansiv fas. 1891 får hon sitt andra barn, Göran. Två år senare, börjar hon en lärartjänst på Valands konstskola i Göteborg och blir antagen till världsutställningen i Chicago. 1896 målar hon bland annat ett stort porträtt av nationalskalden Verner von Heidenstam.

Men 1890-talet är en backlash för kvinnofrigörelsen. Den traditionella kvinnobilden vill inte ge vika, könsrollerna anses av många vara naturliga och det finns ett motstånd mot frigjorda och självständiga kvinnor. Även i konstnärsförbundet är männen de dominerande och tongivande.

I Hannas kända målning "Vänner" är Hannas och Georgs vänner samlade runt Ellen Key som läser högt i parets vardagsrum i hemmet på Söder. Hanna sitter på golvet, uppmärksam och lyssnande och samtidigt beredd att med ritblock och penna teckna av scenen.

Vännerna är konstnärer, författare och intellektuella, flera av dem har känt varandra sedan de var barn. De träffas och diskuterar samhällsutvecklingen och konsten, kvinnans frigörelse och arbetarrörelsens framväxt. Hanna arbetar med två olika versioner av målningen "Vänner" under tio års tid, mellan 1900 och 1910.

Det har skrivits mycket intressant och klokt om "Vänner" men när jag betraktar målningen under arbetet med den här serien känner jag framför allt en stark längtan efter den både vilsamma och intellektuella närhet Hanna gestaltar vännerna emellan.

Också andra av Hannas verk, som hennes målning av Betty och pappa Abraham läsande tillsammans, utstrålar en stark närvaro och närhet.

Samma motiv har också bevarats som fotografi...

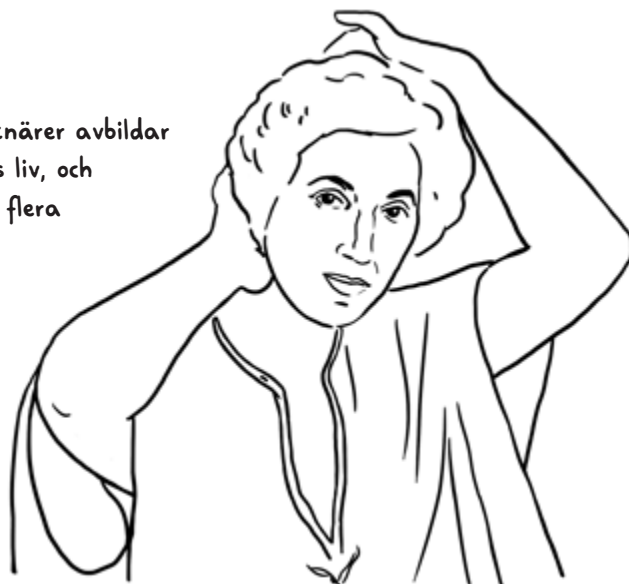
... och både målningen och fotografiet får mig att tänka på min morfar och mig, nästan 100 år senare.

Självporträtt 1920

Många kända konstnärer avbildar Hanna under hennes liv, och Hanna målar också flera självporträtt.

Självporträtt 1924

Självporträtt 1922

Självporträtt 1922

Självporträtt 1938

Sitt sista självporträtt målar Hanna 1938, två år innan hon dör. Hon har då varit verksam som konstnär i sex decennier. I målningen halvligger hon i soffan i sin ateljé, med slutna ögon. Byxorna hon bär kontrasterar mot hennes kläder på öppningen av Salongen i Paris 1886 och vittnar om de omvälvande samhällsförändringar som skett under hennes liv.

Precis efter att Hitler tagit makten i Tyskland skriver Hanna till Selma Lagerlöf: "I dag skola vi träffa Bonniers och de närmaste vännerna hos Frisell (Stina), det blir väl tal om Hitler och tyskarne och detta rysliga – det är som om man hålla på att glida baklänges ner för en uppförsbacke – ner i mörka medeltiden."

Antisemitismen har spridits över Europa och de nordiska länderna och 1939, när Hanna är 75 år, tar hon i en intervju upp att kritik mot målningen "Frukostdags" 50 år tidigare, hade riktats mot henne som judisk konstnär. En kritiker menade att den färgfläckiga bordsduken berodde på att hon kom från en judisk familj och att i såna familjer har man smutsiga dukar.

Självporträtt 1938

Georg har dött 1935 och när Hanna Hirsch Pauli dör den 29 december 1940 i Solna begravs hon på Nacka norra kyrkogård tillsammans med Georg.

Inför Hanna Hirsch Pauli-utställningen på Nationalmuseum 2025 letar forskaren Carina Rech efter verk och noterar då att det på baksidan av flera målningar är stämplat:

AUKTION
PAULI 1942

När Carina träffar Agneta Pauli, 91-årigt barnbarn till Hanna, nämner hon detta:

- Så synd att Hannas familj och släkt sålde många av hennes verk snart efter hennes död.

- Ja. Auktionen 1942. Danmark och Norge var ju ockuperade av Nazityskland. Jag tror att de tänkte att de kanske snabbt måste kunna ge sig av.

- Aha. Ja, jag såg förresten att Hanna skrev i ett brev redan 1934 att "Det blir väl till att ge sig av till Palestina när farsoten kommer hit." Ja, farsoten: nazismen menar hon förstås.

Till skillnad från så många verk av judiska konstnärer som förstördes och alla de judiska hem och samlingar som plundrades av nazisterna i Europa finns många av Hanna Hirsch Paulis målningar, foton och brev bevarade och kan nu visas på Nationalmuseum.

